RITA MOBIILNE ELU

Töörühma 3 tulemuste kokkuvõte

ELUKOHA- JA KONTAKTANDMED RIIKLIKES REGISTRITES: INIMESTE VALIKUD

Kokkuvõtte koostasid:

MERLE MÄGI

MERLI AKSEN

MERI LILLE KÜLM

Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduslike Rakendusuuringute Keskus RAKE

TARTU 2021

TARTU ÜLIKOOL RAKE 1632

RITA

Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fond

Eesti tuleviku heaks

Sisukord

SISUKORD 2

SISSEJUHATUS 3

1. ELUKOHA- JA KONTAKTANDMETE ESITAMINE JA KASUTAMINE 4

2. METOODIKA - SEKUNDAARANDMED JA RÜHMITAMINE 5

3. ANALÜÜSI TULEMUSED 8

3.1. Käitumisharjumused ja soovitused rühmade kaupa 8

I Sõnakuulelikud ja pädevad 9

II Pädevad, kuid isepäised 10

III Mobiilsuse variatsioonid 11

IV Paigatruud ja kuulekad 13

V Väheste oskustega, teadmatud 14

KOKKUVÕTE 15

JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD UURIMISKÜSIMUSTE LÕIKES 17

VIIDATUD ALLIKAD 21

Lisa 1 22

Sissejuhatus

RITA mobiilse elu projekti töörühma 3 (RAKE eestvedamisel) uurimisteemaks oli „Elukohaandmed riiklikes registrites: inimeste valikud“. Töörühma tegevuste lähtekoht oli inimeste erinevad vajadused oma aadressiandmeid teistele osapooltele esitamisel. Enamasti edastavad inimesed oma aadressiandmeid, sest vajavad mõnda teenust, see aga eeldab ametitega suhtlemist ning oma andmete korras hoidmist. Teisalt edastavad inimesed oma elukohaandmeid igapäevaste tegevustega, näiteks teavituste, taotluste ja lubade saamiseks vms. Ometi leidub Eesti rahvastikuregistris väga palju ebatäpseid aadressiandmeid, mis takistavad riigil ja omavalitsustel elanikkonnale nii asjakohaseid avalikke teenuseid kujundada kui pakkuda. Lisaks eelnevale, edastavad riigiasutused siiamaani olulisi teateid tavapostiga, kuid see ei arvesta digiaajastu potentsiaali, on osapooltele koormav ja aeglustab asjaajamist.

Töörühma eesmärk oli analüüsida, **kuidas panna inimesed oma õiget elukohta registreerima ning kuidas ajendada inimesi enda e-posti aadressi ametkonnaga jagama nii, et ametnikud saaksid kirju saata elektroonselt.**

Töö käigus otsiti vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

1. Millised oleksid need tingimused ja motivaatorid, mille täitmise korral registreeriksid inimesed rahvastikuregistris õige elukoha?
    - Millised võiksid olla riigi tasandi ja KOV tasandi mõjutusvahendid (arvestada tuleb põhimõtet, et kedagi ei trahvita), mis paneksid isikuid rahvastikuregistris õigeid elukohti registreerima?
    - Millised on võimalused motiveerida ja/või mõjutada inimesi, kel puuduvad otsesed tegurid ja takistused, aga puudub ka huvi tegelik elukoht registreerida?
    - Millised on maailmast teadaolevad toimivad praktikad (sh nt käitumispsühholoogia võtete rakendamine) inimeste motiveerimiseks, et rahvastikuregistris oma elukohaandmed õigena hoida?
2. Millised tegurid takistavad riigil oma inimestega elektroonilisele suhtlusele üleminekut?
    - Millised on peamised takistused, et riigi ja kodanike suhtluses ei saa üle minna elektroonilisele suhtlusele?
    - Milliste elanikkonna rühmade puhul on elektroonilise suhtluse rakendamine raskendatud, piiratud või välistatud? Milliseid erandeid on sellest tulenevalt vajalik luua?
3. Millised oleksid need tingimused ja motivaatorid, mille täitmise korral inimesed registreeriksid ja hoiaksid riigiga suhtlemiseks õigena oma elektroonilise aadressi või kontaktpunkti andmeid?
    - Millised on võimalused motiveerida ja/või mõjutada inimesi, kel puuduvat otsesed tegurid ja takistused, et oma elektroonilise aadressi või kontaktpunkti õiged andmed registreerida ja need õigena hoida?
    - Millised on maailmast teadaolevad toimivad praktikad (sh nt käitumispsühholoogia võtete rakendamine) inimeste motiveerimiseks, et oma elektroonilise aadressi või kontaktpunkti andmeid õigena hoida?

See dokument on kokkuvõte töörühma töö tulemustest. Dokumendi esimene peatükk annab ülevaate taustast, teine peatükk kirjeldab kasutatud metoodikat. Kolmas peatükk annab ülevaate töö tulemustest. Dokumendi viiendas peatükis on esitatud soovitused. Soovituste andmisel arvestati eeskätt seda, et need võtaksid arvesse inimeste vajadusi, võimeid ja võimalusi neid rakendada.

1. Elukoha- ja kontaktandmete esitamine ja kasutamine

Elanike elukohaandmed on vajalikud selleks, et riik ja omavalitsused saaksid täita elanike ees seadustega pandud kohustusi ja ka vastupidi. Rahvastikuregistrisse kantud elukoha andmetel on õiguslik tähendus Riigikogu, Euroopa Parlamendi ja kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel, rahvahääletustel ja -küsitlustel, mille korraldamisel võetakse need aluseks. Samuti on andmetel õiguslik tähendus nii omavalitsuse eelarvesse laekuvate maksude tasumisel kui ka avaliku ülesande täitmisel, kui selle ülesande täitmine on elukohajärgsusega seotud[1].

Rahvastikuregistri seaduse järgi tuleb Eesti elanikul Eestis elukohta vahetades enda ja oma laste või eestkostetavate elukoha andmed rahvastikuregistrisse esitada 14, välismaale või sealt tagasi kolides 30 päeva jooksul[2]. Andmed saab edastada e-rahvastikuregistri kaudu või omavalitsuse ametnikule (sh kohapeal, posti ja e-posti teel). Teatele tuleb lisada ka täiendavaid dokumente (nt tõend ruumi omanduse või kasutamise kokkulepete kohta, üürileping, omaniku nõusoleku avaldus, lapse teise vanema nõusoleku avaldus, isikut tõendava dokumendi koopia jm). Kohalik omavalitsus (edaspidi KOV) kontrollib pärast teate saamist 10 tööpäeva jooksul õigust eluruumi kasutada, eluruumi sobivust elukohana[3], esitatud andmete piisavust ja tõele vastavust. Seejärel ametnik kas kinnitab või lükkab teate tagasi. Andmete esitamata jätmisele ei järgne karistust. Ühise elukohateate võib esitada ka koos teise inimesega. Uude elukohta registreerimisel kirjutatakse elanik eelnevast kohast automaatselt välja – inimesel võib praegu olla vaid üks ametlik elukoht (sissekirjutus). Kui inimesele on mitu elukohta, siis teised elukohad saab ta registreerida lisa-aadressi alla. Valimiste ajaks saavad ametliku elukohata inimesed registreerida enda elukoha üksnes asustusüksuse täpsusega.

Viimastel aastakümnetel on toimunud avalikus valitsemises kultuurimuutus – ootused sellele, kuidas valitsemine suhestub inimestega, on nihkunud inimeste kasuks. Seda muutust toetab arvestatavalt IKT areng – e-valitsemise lähtekohtades kasvab põhimõte, et avalike teenuste taristut pole vaja arendada valitsusasutuste teenindamiseks, vaid see peab toetama kodanikele asjakohaste teenuste pakkumist. Avalike teenuste eesmärk on ennetada soovimatuid tagajärgi, tagada, et teenused on inimestele kättesaadavad õigel ajal ja nende vajaduste järgi kohandatud.[4]

---

[1]Elukohatoimingud: https://www.siseministeerium.ee/et/tegevusvaldkonnad/rahvastikutoimingud/elukohatoimingud

[2] Rahvastikuregistri seadus § 69 ja § 83 : https://www.riigiteataja.ee/akt/131012020017

[3] Kui elukoht ei ole eluruum või on näiteks alles ehitusjärgus, selgitab ametnik selle kohasust.

[4] Sirendi R., Taveter K. (2016) Bringing service design thinking into the public sector to create proactive and user-friendly public services. In: Nah FH., Tan CH. (eds) HCI in Business, Government, and Organizations: Information Systems. Cham: Springer.

2. Metoodika - sekundaarandmed ja rühmitamine

Töörühma eesmärkide täitmiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks, kasutasime kvantitatiivseid sekundaarseid küsitlusandmeid ja kvalitatiivseid intervjuusid. Selleks, et mudeldada inimesi nende igapäevaste harjumuste põhjal, mis kujundavad nende oskusi, võimalusi ja vajadusi elukoha- ja kontaktandmeid esitada, kasutasime avalike küsitlusandmete varamust kahte sobivat andmestikku: „Mina. Maailm. Meedia“ 2014. aastast ja Euroopa elukvaliteedi (*European Quality of Life Survey*) uuring 2016. aastast (Eurofound). Sekundaarandmeid analüüsisime klasteranalüüsiga, selgitamaks välja inimeste käitumismustreid oma aadressiandmeid edastada. Seejärel lõime ajurünnakutega nende esialgsete statistiliste rühmade põhjal prototüüprühmad, mida kasutasime intervjueeritavate värbamiseks. Intervjuude läbiviimisel kasutasime poolstruktureeritud intervjuukava ning kokku intervjueerisime üle Eesti 128 inimest ajavahemikul aprill 2020 kuni detsember 2020. Intervjuudest olid 79 täispikad, 45 lühiintervjuud (tänavaintervjuud/telefoni teel) ja läbi viidi üks fookusgrupi intervjuu nelja osalejaga.

Uuringu “Mina. Maailm. Meedia“ 1503 vastanud (Eesti elanikud vanuses 15-74, esinduslik valim) jagasime esmalt kahte rühma. Esimene rühm tekkis sellest, kuidas elanikud jagavad oma elukoha andmeid argipraktikate käigus, teine rühm kujunes selle järgi, kuidas inimesed on valmis ametnikega e-posti teel suhtlema. Mõlemal teemal on kõigepealt vastajad rühmitatud (klasteranalüüs, K-keskmiste meetod) näitajate järgi, mis uuritavate küsimustega otsesemalt või kaudsemalt puutuvad.

Esimeses, **andmete jagamise rühmas,** on kirjeldatud viis rühma nende igapäeva praktikatest ajendatud peamiste motiividega. Esimene andmejagajate rühm on sotsiaalselt kõige aktiivsem ja väga mitmekülgsete oskustega ning kodanikualgatusliku joonega. Neil on põhjust oma andmeid jagada (nt e-ostud, laenud, liisingud, osalemine kodanikuühendustes, -algatustes) juba üksnes seetõttu, et vastasel korral ei saaks nad elada sotsiaalselt aktiivset elu – nad peavad olema teistele kogu aeg kättesaadavad. Teine rühm, samuti aktiivsed andmejagajad, ent selles veidi ühekülgsemad - jagavad oma andmeid ettevõtluse ja investeerimise, kinnisvara, varakindlustuse, laenude, ajakirjanduse ja reisimise tõttu. Kolmas rühm, mõõdukad andmejagajad, eristuvad selle poolest, et nad jagavad andmeid peamiselt e-ostude ja kodanikuaktiivsuse tõttu. Nad on ka mõõdukad laenuvõtjad, kindlustajad ja ettevõtjad. Neljandas rühmas on ühekülgsed andmejagajad, kes külastavad raamatukogusid ja tellivad ajakirjandust ning jagavad selle käigus ka oma andmeid. Viimane, viies rühm jagab enda andmeid nii vähe kui võimalik. Nad on sunnitud enda andmeid jagama, kui võtavad laenu, kindlustavad oma vara, tarbivad ajakirjandust ja tegelevad ettevõtlusega.. Nad on väheaktiivsed, kursis peamiselt ümbruskonna, kodukoha ja Eesti uudistega ning üsna kohapaiksed. Muutuste olukorras on nad kõige „paindumatumad“ ja ka usaldamatumad.

Teine rühmitus lähtus sellest, kuidas on erinevad sotsiaalsed rühmad valmis **ametnikega e-posti teel suhtlema**. Viiest kirjeldatud rühmast esimesel on head eeldused (varasem kogemus) ja valmisolek ametnikega e-posti teel suhelda, esimene rühm liigub palju Eestis ja välismaal ning on osav arvutikasutaja. Liikuva eluviisi tõttu eelistavad samuti suhelda e-posti teel ning vajavad avalikke teenuseid teistes kohtades peale oma elukoha. Teine, oskusliku arvutikasutaja rühm sarnaneb suurel määral eelnevale rühmale, kuid selle rühma inimestel puudub põhjus sageli välismaal käia. Kolmandal, mõõdukate arvutikasutajate rühmal on veelgi vähem sidemeid välismaaga ja kahe eelmise rühmaga võrreldes on nad ka kodumaal paiksemad. Selle rühma arvutikasutusoskused on ühekülgsed, kuid nad kasutavad internetti mitmes vahendis. Ametnikega suhtlemiseks on neil keskpärased eeldused. Neljas rühm, vähene arvutikasutaja, käib sageli välismaal ja tal on võrdlemisi palju isiklikke seoseid või

kontakte välismaaga. Selle rühma esindajad ei ole harjunud ametnikega suhtlema ja arvutikasutusoskused on neil pigem kesised. Viiendal rühmal, paiksematel ja arvutikaugetel inimestel puuduvad suhted välismaaga ja nad on Eestis ka kõige paiksemad. Nad ei pruugi üldse osata arvutit (turvaliselt) kasutada ja kui nad seda teevad, siis kasutavad nad internetti tavaliselt ühest vahendist. Rühma esindajatel on ka kõige vähem eeldusi ametnikega suhelda.

Teisena kasutatud, Eurofoundi (Euroopa Elu- ja Töötingimuste Parandamise Fondi) elukvaliteedi küsitluse Eesti andmed (928 vastajat) ei võimaldanud teha rühmitusi mitmekülgsete tunnuste abil. Siinsed rühmad on moodustatud nii **ametnikega suhtlemise kui aadressiandmete andmise alusel** kokku. Analüüsis joonistus välja viis üksteisest hästi eristuvat rühma, millest esimene on oskuslik formaalne suhtleja ja keskpärane internetikasutaja. Neil inimestel on head eeldused ametnikega suhtluseks, sest nad on varem pöördunud mõne ametniku või poliitiku poole. Sel rühmal ei pruugi olla oma elukoha andmed esitatud aga nad pole ka välismaa peresidemete tõttu väga mobiilsed. Teisel rühmal on nii kesisemad internetikasutuse kui ka formaalse suhtluse oskused. Neil ei ole kogemust ametnikega suhtlusest või ametiühingu/poliitilise tegevusgrupi koosolekul osalemisest ja seega on neil taolist formaalset suhtlust raske ette kujutada. Kolmandal, oskuslike formaalsete suhtlejate ja internetikasutajate rühmal on teiste rühmadega võrreldes kõige paremad eeldused nii formaalseks suhtluseks ametnikega kui ka internetikasutuseks. Kolmanda rühma esindajatel on suure tõenäosusega ka lapsi, mille tõttu on nad oma elukohaandmed esitanud. Neljas rühm on tugevate välismaa peresidemetega rühm, kellel on kesised internetioskused ning kel pole kogemust formaalsest suhtlusest ametnike või poliitikutega. Viies, mõõdukate internetikasutajate rühm omab teisena parimaid eeldusi oskuslikuks internetikasutuseks. See rühm on näiteks varasemalt otsinud interneti teel tööd, kasutanud internetipanga teenuseid või kirjutanud alla petitsioonile. Viies rühm on kõige tõenäolisemalt esitanud oma elukoha andmed.

Statistilisest analüüsist saadud materjal oli inspiratsiooniks, et saavutada välitöödel uuritavate inimeste mitmekesisus. Uuritavate rühmade moodustamise aluseks oli eelkõige inimeste vajadused ja valmisolek oma aadressiandmeid edastada ning ametnikega e-posti teel suhelda. Uuringumeeskonnaga tegime kaks ajurünnakut, mille käigus ülaltoodud statistiliste rühmade baasil lahutasime ülaltoodud rühmad veelgi väiksemateks ja moodustasime 22 prototüüprühma, et tuua esile mitmekesisust. Ühtlasi oli rühmade loomisel oluline, et prototüübid ei oleks omavahel liialt sarnased ning statistilistes andmetes ilmnevad nüansid üldjuhul ikka mõnes rühmas vastu peegelduks. Lõplikult koorus nii välitööde kui analüüsiga välja 18 rühma, keda asusime intervjuudesse värbama (vt tabel 1). Hilisema analüüsi käigus rühmad täpsustusid sellisteks nagu tabelis 1 (järgmisel lehel).

Tabel 1. Sekundaarandmete alusel moodustatud rühmad

Andmete jagamine	E-postiga suhtlemine	Andmete jagamine ja e-postiga suhtlemine	Moodustatud rühmad välitöödeks
Mina. Maailm. Meedia		Eurofound	
Jagab aktiivselt andmeid igal pool	Eestis ja välismaal mobiilne, oskuslik arvutikasutaja ja ametkondlik suhtleja	Oskuslik formaalne suhtleja ja keskpärane interneti-kasutaja	Noor ametnik ja kodanikuaktivist
			Mobiilsed ja mitmepaigalised naispetsialistid
			Mobiilsed ja mitmepaigalised mehed
			Suurlinna ettevõtjast pereema
			Kliimapendeldajad
Ettevõtluse, varakindlustuse, laenude, ajakirjanduse ja reisimise tõtt	Eestis mobiilne, oskuslik arvutikasutaja ja ametnikega suhtleja	Oskuslik formaalne suhtleja ja interneti-kasutaja, elukoha-andmed esitatud	Hobide ja töö tõttu mobiilsed mehed
			Mandril elavad mehed ja naised, kelle juurde on saartel
E-ostude tegemisel ja kodanikuaktiivsuse tõttu	Mõõdukas arvutikasutaja ja ametkondlik suhtleja	Mõõdukas interneti-kasutaja, elukoha-andmed esitatud	Vabakonna taustaga kahepaiksed mehed
			Kogukonna edendajad
			Püsimatud ja juurdumatud noored
			Noored, töö ajal mobiilsed pereisad (vene rühm)
Vähe, va raamatukogus	Välismaal mõõdukalt mobiilne, kesiste arvutikasutaja ja ametkondlik suhtleja	Välismaa peresideme-tega kesine interneti-kasutaja	Paigatruud ja kuulekad (4 rühma)
			Väikelinna kärgpered (vene rühm)
Minimaalselt	Kesine arvutikasutaja ja ametkondlik suhtleja	Kesine interneti-kasutaja ja formaalne suhtleja	Väheste oskuste ja teadmistega
			Välistöölised kolmandast riigist

3. Analüüsi tulemused

3.1. Käitumisharjumused ja soovitused rühmade kaupa

Järgnevas analüüsis koondasime moodustatud 18 rühma suurematesse omavahel mitme tunnuse poolest sarnastesse rühmadesse. Ülevaade sellest, kuidas rühmad jagunesid ja millises järjekorras neid analüüsime, leiab järgmiselt jooniselt (vt joonis 1). Rühmade jaotuse aluseks on oskused ja võimalused suhelda e-kirja teel ja esitada oma elukohaandmeid ning ahvatlused ja vajadused seda mitte teha.

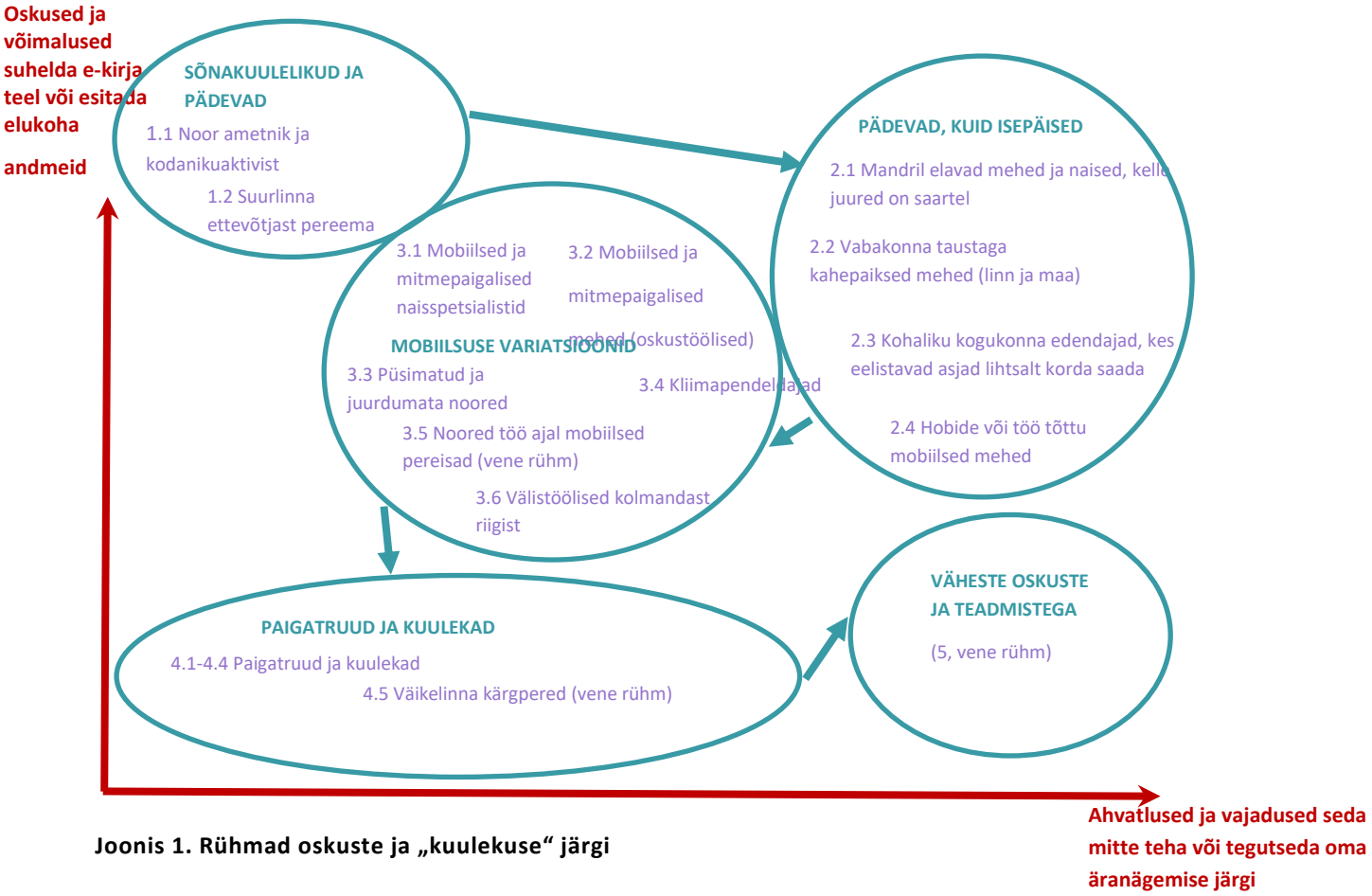

Joonis 1. Rühmad oskuste ja „kuulekuse“ järgi

I Sõnakuulelikud ja pädevad

Siinse rühma moodustavad need, keda iseloomustavad head teadmised riigi ja infosüsteemide toimimisest, mitmekülgsed digipädevused (sh tunnevad võtteid, kuidas end infomüra eest kaitsta, tagada enda turvalisus), väga head asjaajamise oskused, isegi kui tingimused selleks on ebamäärased. Siia rühma kuuluvad **noorest ametnikust kodanikuaktivist** ja **suurlinna ettevõtjast pereema**. Neil on võrdlemisi hea sisse- ja toimetulek ning kõrge haridustase. Vene emakeelega peredest pärit vastajad räägivad hästi mitut keelt. Nad panevad tähele riigi ettekirjutusi ja on neile lojaalsed, kuid ka nõudlikud selle suhtes, kuidas riik neile selles vastu peaks tulema. Suhet riigiga toetab sage kokkupuude ametnikega, ametkondadega kattuv suhtlusvõrgustik või töökogemus ametnikuna. Neid iseloomustab tugevam kodanikutunne ja huvi poliitika vastu. Need inimesed reisivad sageli nii Eestis kui välismaal, ka töö tõttu. Mõnel neist on maakodud, kuhu nad pikemalt jäädes oma elukohta ümber ei registreeri. Nad on elukaare eri etappides – mõned on oma esimesel töökohal, mõnel juba lapsed pesast välja lennanud.

Tabel 2. Andmete esitamise põhjused sõnakuulelike ja pädevate rühmas

VAJADUS VÕI NORM	TEGUVIIS	SOOVITUSED
Suvekodu/päritolukodu eelistamine linnakodu/töökohakodu ees	• Saartele pääsemine kriisi ajal • Andmed erinevates haldusüksustes, et saada teatud teenuseid • Maksutulu suunamine eelistatud KOVsse	• Elukohaandmete automaatne määratlemise süsteem EMTA või RIK juurde. • Tulumaksu jaotamine mitme KOV vahel
KOV teenuste saamine vastavalt vajadustele	Teenuste saamise tõttu muudetakse sissekirjutust: • Koolikohusutse täitmiseks valitakse sobivam kool kui elukohajärgne kool • Terviseteenused-perearsti valik • Saartel ehitusluba saamine.	Koolikoha määramisel: • Luua rahvastikuregistriga elukohaandmete kogumise süsteemi (andmete parandamise/muutmise võimalusega) • Arvestada lastevanemate seletuskirju. Kinnisvaraomanikule võimalus: • Märkida lisa-aadresse (nt üürnikud)
Rahaline kokkuhoid	Erinevate KOV teenuste saamisest tingitud sissekirjutus • Tasuta parkimine • Soodsam transport, sh praam, • Maamaks Erinevatest teenustest loobumine (ei kirjutata sisse) - prügivedu	
Poliitiline aktiivsus	Valimistel osalemine	
Oma andmete jälgimine/uuendamine erinevates andmeportaalides (digilugu, eesti.ee, EMTA leht vms)	• Teabeotsingud (retseptid vms) • Andmete muutudes korrigeerib oma andmeid vastavates portaaalides	• Teavitused ja meeldetuletused erinevatelt andmeportaalidelt (digilugu, Maanteeamet, e - EMTA, vms) • Andmete eeltäitmine erinevates taotlustes
Infovahetus ametnikega ja teabevoog	• Kiire ja korrektne asjaajamise soov läbi erinevate suhtluskanalite (e-post, telefon, andmeportaalid) • Andmete edastamine teavituste saamiseks	Erinevad taotlused, menetlused ja infovahetus eesti.ee põhiseks

	• Andmete edastamine ametnikele, selle kasutamist kontrollides	
Reisimine*	Teavitatakse välisministeeriumi oma asukoht: • Õppima asumisel • Kõrge riskimääraga piirkonda minekul	• Reisipiletite ostukeskkondi siduda teavitussüsteemidega • Teavitus reisiterminalist Check-in´i tehes
Iseseisva elu alustamine*	Sissekirjutus veel vanemate juures, kuid nende juures enam ei ela	• Üürilepingute virtuaalne keskkond, EMTA liides üürilepingutele. • Ühiselamute lepingud siduda elukohaandmete keskkondadega

*Iga tabeli lõpus markeeritakse selle rühma erisused teise värviga. Näiteks tabel 1 eristatakse sõnakuulelike ja pädevate rühmas reisimine ja iseseisva elu alustamine, millega see rühm järgnevatest rühmadest eristub.

II Pädevad, kuid isepäised

Pädevate, kuid isepäisete rühma iseloomustab tugev kohaidentiteet, võrdlemisi hea digipädevus ja suhtlemisoskus ning huvi kogukonnas toimuva vastu. Rühma koondatud toetavad oma maksudega omavalitsusi või loodavad maksudelt, toetustelt võita sellega, et kirjutavad ennast sisse mitte elukohajärgsesse omavalitsusse vaid näiteks päritolukoju, mistõttu on neid keeruline nügida oma elukohaandmeid ajakohastama.

Siin rühmas on **mandril elavad mehed ja naised**, kelle juured on saartel ning kes ühe osa aastast elavad mandril, teise saartel. Et päritoluvalda ja -kogukonda toetada, on nende sissekirjutus tehtud saare kasuks – nende kodanikuambitsioon on tasandada piirkondlikku ebavõrdsust. Intervjueeritute seas leidub **vabakonna taustaga kahepaikseid mehi**, kes jagavad oma aega kahe elukoha vahel ja isepäised, **hobide või töö tõttu mobiilsed mehed**. Nad võivad olla enda otsustes isepäised ja tegutseda neis piirides, mis on õigusega lubatud. Siit leiab ka vanemaealiseid **kohaliku kogukonna elu edendajad**, kellel on sarnaselt saarele sisse kirjutatud inimestega tugev oma kogukonna toetamise tahe, kuid erinevalt saarlastest elavad nad igapäevaselt väikelinnas või maakogukonnas. Need vanemad kohaliku kogukonna aktivistid ei kompa piire, vaid vastupidi tunnevad end hästi seatud piiride sees, kuid ei ole valmis kaasa minema ülemäärase reguleerimise ja tehnoloogiliste uuendustega. Selle rühma vastajatel on sageli endil kogemus ametniku tööst, st nad tunnevad ametnikke, saavad nendega hästi läbi ja mõistavad nende tööd (tegutsemisloogikat). Osad intervjueeritud väärtustavad silmast silma suhtlust üle kõige, kuigi kellelgi neist pole suuri raskusi orienteeruda e-keskkonnas.

Tabel 3. Andmete esitamise põhjused pädevate, kuid isepäiste rühmas

VAJADUS VÕI NORM	TEGUVIIS	SOOVITUSED
Suvekodu/päritolukodu eelistamine töökohakodu/linnakodu ees	• Lojaalsus päritolukodu ees (sissekirjutus päritolukodus) • Maksutulude suunamine eelistatud KOVsse • Andmed erinevates haldusüksustes, et saada teatud teenuseid	Kahepaiksetele võimalus registreerida elukoht suvekuudeks maakoju, maksude suunamine vajadusel kahte omavalitsusse
KOV teenuste saamine vastavalt vajadustele	Teenuste saamise tõttu muudetakse sissekirjutust: • Lasteaia- ja koolikohtade saamiseks on abikaasadel erinev sissekirjutus maakodu/päritolukodu ja linnakodu/töökohakodu vahel	Mitme elukoha registreerimise võimalikkus

Rahaline kokkuhoid	Sissekirjutus; • Erinevate KOV teenuste saamiseks (tasuta transport, toetused, hüvitised) • Kohalikule elanikkonnale soodustusteenuste saamiseks (soodsam praamipilet, ehitusluba saartel, maamaks)	Tuleks muuta elukoha registreerimise põhimõtteid (järelevalve): lisa-aadressi registreerimise võimalus ja sellega seotavad hüved (soodustus praamipiletil, kaasava eelarve hääletusel osalemine)
Oma andmete jälgimine/uuendamine erinevates andmeportaalides (digilugu, eesti.ee, EMTA leht vms)	Andmeid uuendatakse: • Relva- ja juhiloa või isikut tõendavate dokumentide taotlemiseks • Pereliikme hooldamisel • Oma maja või maa tõttu (remont, elumaja registreerimine) • Enda haridusteenuste ja valimiskaardi saamiseks	• Elukohaandmete esitamine siduda erinevate lubade taotlemisel, juhtides NB aadressiandmete uuendamisele • Elukohaandmete esitamine siduda töötamise registris (TÖRs) registreerimisega
Infovahetus ametnikega ja teabevoog	• Valmidus ametnikega suhtluseks on madal • Eelistatakse otsesuhtlust kõrgete vallaametnike (vallavanem) või vallavolikoguga	Pöördumine lähtuks adressaadile tähtsatest teemadest ja oleks loogiliselt struktureeritud ja sõnastatud lihtsas keeles
Identiteedi küsimus	• Sissekirjutus kui lojaalsuse küsimus – päritolukodu eelistamine • Kahepaiksuse identiteet	• Kahepaiksetele võimalus registreerida elukoht suvekuudeks maakoju • Maksude suunamine vajadusel kahte omavalitsusse • Lisa-aadressi registreerimine kergemaks
Kogukondlik aktiivsus päritolukodus	• MTÜ-le toetuste saamise tõttu on sissekirjutus läbi mõeldud, palju asjaajamist toetuste saamisel	KOV-de tulumaksukampaaniad siduda TM tagastuse annetamisega kohalikele kodanikeühendustele
Üldine hoiak andmete jagamisel	• Apaatsus andmete jagamisel • Jagavad andmeid vaid äärmiselt möödapääsmatus olukorras	Parem selgitustöö andmete jagamise olulisusest, erinevad võimalused, kuidas lubade, taotluste taotlemisel uuendada ja kontrollida elukohaandmeid

III Mobiilsuse variatsioonid

Selles rühmas leidub erineva mobiilsuse mustriga variatsioone. Siinse rühma esindajate vajadus ringi liikuda sunnib neid mõnikord kaaluma, millist kohta elukohana märkida. Siit leiab **mobiilseid ja mitmepaigalisi naisi**, kes jagavad aeg-ajalt elu mitme haldusüksuse vahel või töötavad välismaal (või töötavad Eestis ja elavad välismaal), kuid ei pea teist riiki veel oma püsielukohaks. Nad on teadlikud riigi ja omavalitsuse teenustest ning osavad suhtlusrakenduste kasutajad. Ametnikega suhtlemisel neil takistusi ei ole. Need naised soovivad asju ajada korrektselt, kuid kui töö- ja elukoha riigid ei taga selleks lihtsaid või vastuoludeta lahendusi, lepivad ka ebatäpse tulemusega (nt maksude jaotus ja hüvede kasutus). **Mobiilsete mitmepaigaliste meeste** hulgas on välismaal töötavaid oskusspetsialiste, kes on korraga Eestist kauem eemal ja seetõttu vajavad nad ka välisriigis hüvesid. Siin rühmas esineb ka noori elluastujaid - **püsimatud ja juurdumata noored**, kes ei määratle oma sageli vahetuvaid elupaiku veel koduna. Enamasti on siin heade digioskustega tudengid, kel puudub otsene vajadus oma

elukohaandmeid korrastada. **Kliimapendeldajad**, kes veedavad üsna palju aega teises riigis ja teevad kaugtööd, omavad mitut elupaika. Nad on väga digipädevad ja eeldavad, et riigi teenused kujundatakse nende vajadustest lähtuvalt, mitte vastupidi. Kliimapendeldajad ei ole elukohaandmete aktiivsed esitajad, kuid saavad selle vajadusest aru siis kui neil on vaja riigi või KOV teenuseid. **Noored mobiilsed pereisad**, enamasti vene emakeelega, ei pööra oma aadressiandmete õigsusele tähelepanu, digioskused on neil küll head kuid e-posti kasutavad ametliku suhtluskanalina harva. Ametiasutustega suhtlevad nad siis, kui vajavad mõnd teenust. **Teistest riikidest Eestisse tulnud töötajate** registreeritud elukoht vastab harva reaalsusele, kuna nad liiguvad ühelt tööobjektilt teisele. Nad on väheste digioskustega, tugevalt mõjutatud tööandjast ning sõltuvad tööandja viisist asju ajada.

Tabel 4. Andmete esitamise põhjused mobiilsuse variatsioonide rühmas

VAJADUS VÕI NORM	TEGUVIIS	SOOVITUSED
Elukohariigi/KOV või töökohariigi/KOV eelistamine	• Regulaarne liikuvus riikide/KOVide vahel • Vastavalt teise riigi nõutele kirjutatakse ennast teise riiki sisse (töökohaga kaasnev sissekirjutuse nõue) • Sõltuvalt eelistustest sissekirjutus töökoha riigis/KOVis või elukoha riigis/KOVis • Maksude suunamine elukoha riiki/KOVi • Posti kättesaamine elukohariigis	• Hüvitiste, teenuste saamine makstulu laekumise järgi • Maksutulu jagamine riikide vahel • Teavitussüsteem asukohariigi teenuste saamiseks, elukohaandmete korrastamiseks
Riikide/KOVde teenuste saamine vastavalt vajadustele	Teenuste tõttu on sissekirjutust muudetud või märgitud lisa-aadress, muudel juhtudel mitte. Teenusteks: • tervishoiuteenused, • vanemahüvitised, • kooli- ja lasteaiakohad, • lume lükkamine, • transport.	• Juhised välisriikide kodanikele (terviseteenused) • Teavitussüsteem asukohariigi teenuste saamiseks, elukohaandmete korrastamiseks
Rahaline kokkuhoid	Teenuste saamine mitmes riigis/KOVis (maamaks, sõidutoetused vms): • Mitte tasuda kinnisvaramüügist TM • Soodsam transport • Soodsamad elamiskulud • Üürileandja ei soovi TM tasuda	• Teavitused (tudengitele) oma andmete korrastamiseks, soodustranspordi pakkumine • Tuludeklaratsioonil eeltingimus elukohaandmete korrastamine
Poliitiline aktiivsus	• Kandideerimine nõuab sissekirjutust • Valimistel osalemine/mitteosalemine • Maksude suunamine kui poliitiline seisukohavõtt	
Oma andmete jälgimine/uuendamine registrites	• Load ja taotlused (tervisetõend autojuhilubade tarvis) • Kordusõppused vms kutsete saamine • Võõrtöölistel piiratud ligipääs internetile, andmed vananenud, üksnes autostu puhul ARK	

Infovahetus ametnikega ja teabevoog	• Riikidevaheline infosulg, asjaajamise keerukus = andmete varjamine • Puudub ametnikega suhtlemise kogemus • Võõrtöölised eelistavad tööandjapoolset asjaajamist	• Noortega suhtlemiseks kasutada rohkem suhtlusvõrgustikel baseeruvaid platvorme nn *chattimin*e • Juhendid asukohariigis andmetega toimetamiseks (arstid, elukoha registreerimine vms)
Bürokraatia	• Umbusk andmete jagamisel, pigem ei taheta ette võtta kui otsest vajadust pole • Teadmatus elukohaandmete muutmisel	Parem teavitus andmete ajakohastamisest
Identiteedi küsimus	• Kodu on lapsepõlvekodus	Nn „laste väljaviskamise“ kampaaniad, et täiskasvanud lapsed registreeriksid oma tegeliku elukoha
Liikumisvabadus/reisimine	• Lisa-aadressi registreerimine • Mehed on kehvemad andmete esitajad • Kui on rohkelt liigutud, ei peeta vajalikuks teavitada	• Teavitussüsteem asukohariigi teenuste saamiseks, elukohaandmete korrastamiseks, pikemate mujal viibimiste teavitamiseks • Võimalus muuta sissekirjutust nn tähtajaliseks
Privaatsus	• Minimaalne jälg endast • Võõrtööliste madala profiili hoidmise nõue tööandjate poolt	Parem teavitus andmete ajakohastamisest - kasutada mobiilioperaatoreid teavituste edastamisel
Sanktsioonid	• Hirm sanktsioonide eest paneb/ei pane andmeid edastama • Välistöölistele suurem kontroll riigi poolt	

IV Paigatruud ja kuulekad

Selle rühma alarühmad on üksteisele võrdlemisi sarnased. Nad on paiksed ja kuigi nad võivad tööl käia mõnes teises omavalitsuses, pole neil põhjust pidada mitut elukohta ning selleks pole üldjuhul ka materiaalseid võimalusi. Nende seas on palju inimesi, kes on elanud kogu elu sünnikodus või kolinud viimati siis, kui sissekirjutust tehtigi enamjaolt omavalitsusse kohale minnes. Nad ei analüüsi olukordi ametniku vaatenurgast, samas paljud neist sõltuvad ametnike vastutulelikkusest ja on harjunud, et neile tullakse asju ajades poole peale vastu. Nende alarühmade digipädevused on vähesed, osad tulevad analoogia põhjal toime elementaarsemate ülesannetega internetis (nt kogemus e-kooliga) või kasutavad internetti ainult uudiste jälgimiseks või suhtluseks lähedastega. Osadel pole interneti kasutamiseks vahendeid ega ka võimalusi nõu küsida. Siia rühma kuuluvad **väikese sotsiaalse võrgustikuga paiksed väikelinnade naised**, keda iseloomustab enamasti perekesksus, paigatruudus ning keskmised digipädevused. **Väikese sotsiaalse võrgustikuga väikelinnade meeste** võrgustik on väga piiratud, olemuselt on nad väga passiivsed ja eelistavad lihtsat asjaajamist. Digipädevused on neil pigem napid ning oma õiguste eest seista ei osata. **Inimesed, kes on vanaduspensionil või ei osale tööelus puude tõttu** on paigatruud, ühekülgse liikumisega ja meediatarbimisega ning vähese digipädevusega. **Hoolealuste ja hooldatavate, kes sõltuvad teistest inimestest**, elukohaandmed on problemaatilised – nende toetused ja soodustused sõltuvad otseselt sissekirjutusest. **Väikelinna**

kärgperede alarühmas on vene emakeelega keskealised, kodust eemal töötavad lapsevanemad. Nad on töö tõttu heade digipäevustega, omavad teist kinnisvara, kuid on ühekülgse suhtlusvõrgustikuga.

Tabel 5. andmete esitamise põhjused paigatruude ja kuulekate rühmas

VAJADUS VÕI NORM	TEGUVIIS	SOOVITUSED
Riikide/KOVde teenuste saamine vastavalt vajadustele	• Väiksem vajadus teenuste järele • Piirkonnas pole teenuste valikut, et sissekirjutust muuta • Hooldusteenuse saamiseks on vaja vastava KOV sissekirjutus • Lastetoetused erinevad KOViti oluliselt, sunnib muutma/mitte muutma oma andmeid • Erinevates KOVdes kooli ja lasteaiakohtade saamiseks (nt gümnaasiumit ei ole elukoha KOVis)	• Toetuste ja teenuste ühtlustamine regioonis • Teabesüsteem toetuste teenuste saamisel elukoha registreerimisel
Rahaline kokkuhoid	• Üksielava pensionäri toetuse saamine=laste väljakirjutamine • Soodsam (tasuta) transport	Elukoha KOV tasuda mujal regioonides/KOVides töölkäivate elanike transpordikulud
Poliitiline aktiivsus	• KOVis antakse omakasupüüdlikke juhiseid maksude suunamiseks • Maksude suunamine kui poliitiline seisukohavõtt	Elukohaandmete uuendamine siduda: • Tuludeklaratsiooni esitamisega • Valimistel osalemisega
Infovahetus ametnikega ja teabevoog	• Usaldus KOV ametnike vastu suur • Asjaajamine peab olema lihtne, siis ka tegutsetakse	Kasutada rohkem kohalikke võimalusi teabe jagamiseks (kultuur/rahvamajad, seltside ruumid vms)
Bürokraatia	• Teadmatus elukohaandmete muutmisel • Leitakse, et asjaajamine on liiga keeruline	E-teenuste arendamisel arvestada vanemate inimeste vajadustega ja oskustega
Oskused, teadmised ja pädevus	• Pole vahendeid ega vajadust e-teenuseid kasutada= käib enamasti KOVis koha peal • Vahendatakse teenuseid ja teavet KOV ja isiku vahel • Kui on nutitelefon, siis võimalusel õpib minimaalselt kasutama	
Perekondlikud suhted	• Värske suhe, et andmeid korrastada • Abiellumine = andmete korrastamine • Lahutus = lapse teise vanema loa vajadus	Juhised lahutuse korral laste elukoha määramiseks: • lisa-aadress • ja/või lapsevanema selgitus
Tervislik seisund	Ise ei suuda asjaajamisega tegeleda, tehakse tema eest (hooldaja, õde vms)	Identiteedivarguse vältimiseks näotuvastusprogrammide kasutamine

V Väheste oskustega, teadmatud

Selles rühmas ei ole üksteisest eristuvad alarühmi, kuigi statistiliselt võib see olla üsna suur. Meie intervjueeritud olid **vene emakeelega kuni 30-aastased oskustöölised**, kellel on kutse- või kutsekeskharidus. Nende naiste ja meeste sissetulek on keskmisest madalam ja neil on mõnikord keeruline toime tulla. Nende elukohad jäävad tavaliselt tööandja poolt pakutavasse elukohta, mis jääb töökoha lähedale, kuid võimalusel eelistatakse kohti, kus on mitmekesised vaba aja veetmise

võimalused, nt ööklubi, piljardisaal või muu meelelahutusasutus. Teiste rühmadega võrreldes on neil oma elukohaga vähem emotsionaalseid sidemeid ja et neil puudub ka sotsiaalsete kohustuste pagas, on nad võrdlemisi vabad liikuma. Vahetuse/tööperioodi lõppedes sõidavad nad (vanemate)koju tagasi. Nende suhtlusvõrgustikus on peamiselt sõbrad, sh sama staatusega kolleegid, kes on saanud sõpradeks. Suhtlus nende vahel toimub isiklikel teemadel, kuid üksteist ei usaldata piisavalt, et abi küsida. Nad lahendavad oma probleeme pigem iseseisvalt. Intervjueeritute digioskused on heal tasemel - igapäevaselt kasutavad nad sotsiaalmeediakanaleid ja jutlevad tuttavatega. E-posti kasutavad nad vaid erandkorras või siis, kui väga vaja. Mõned intervjueeritud leidsid, et isiklikke ametikirju ja dokumente tuleks saata nii, et saajale oleks selge, kas neid võib usaldada või mitte (kogemused ametikirjadega on väga harvad, neid võidakse segi ajada petukirjadega).

Tabel 6. andmete esitamise põhjused v rühmas

VAJADUS VÕI NORM	TEGUVIIS	SOOVITUSED
Riigi/KOVde teenuste saamine vastavalt vajadustele	Kasutavad teenuseid vähe ja ei mõtle elukohaandmete õigsuse vajadusele. Kasutavad: • Ühistransporti • Toetuseid • Soodustuste ja toetuste puudumisel ei registreerita uude elukohta ümber • Registreeritakse ümber siis kui elukoha KOV pakub suuremaid soodustusi/toetusi	
Rahaline kokkuhoid	• Soodsam (tasuta) transport • Sotsiaalabi saamine	Andmete korrastamisel: soodus/tasuta ühistransport linnadevahelisel või linnaliinidel
Oma andmete jälgimine/uuendamine registrites	Kordusõppused vms kutsete saamine	
Üürikorterite kasutus	• Omanikud ei luba sisse kirjutada (üüritulu varjamiseks) • Sissekirjutus on vanematekodus	Venekeelses meedias teavitamine: • Üürniku õigused • Registreerimisega kaasnevad soodustused

Kokkuvõte

Inimesi ajendab oma elukohaandmeid esitama ja muutma väga eriilmelised põhjused. Elanikkond koosneb mitmesugustest rühmadest, mis vajavad lahendusi lähtuvalt nende toimimisvõimest, oskustest ja võimalustest. Selleks, et saada riigi ja KOVi poolt pakutavaid teenuseid, peavad inimeste elukohaandmed olema õiged. Analüüsis selgus, et kuigi rühmade pädevus elukohaandmeid esitada ja vajadus ametnikega suhelda on mõnevõrra erinevad, leidub ometi elukohaandmete esitamisel ka mitmeid aspekte, milles rühmad sarnanevad, kuid töö keskendub siiski rühmade erinevustele.

Allpool toome välja analüüsi tulemused lähtuvalt sellest, miks inimesed andmeid esitavad ja miks nad jätavad need esitamata (vt joonis 2).

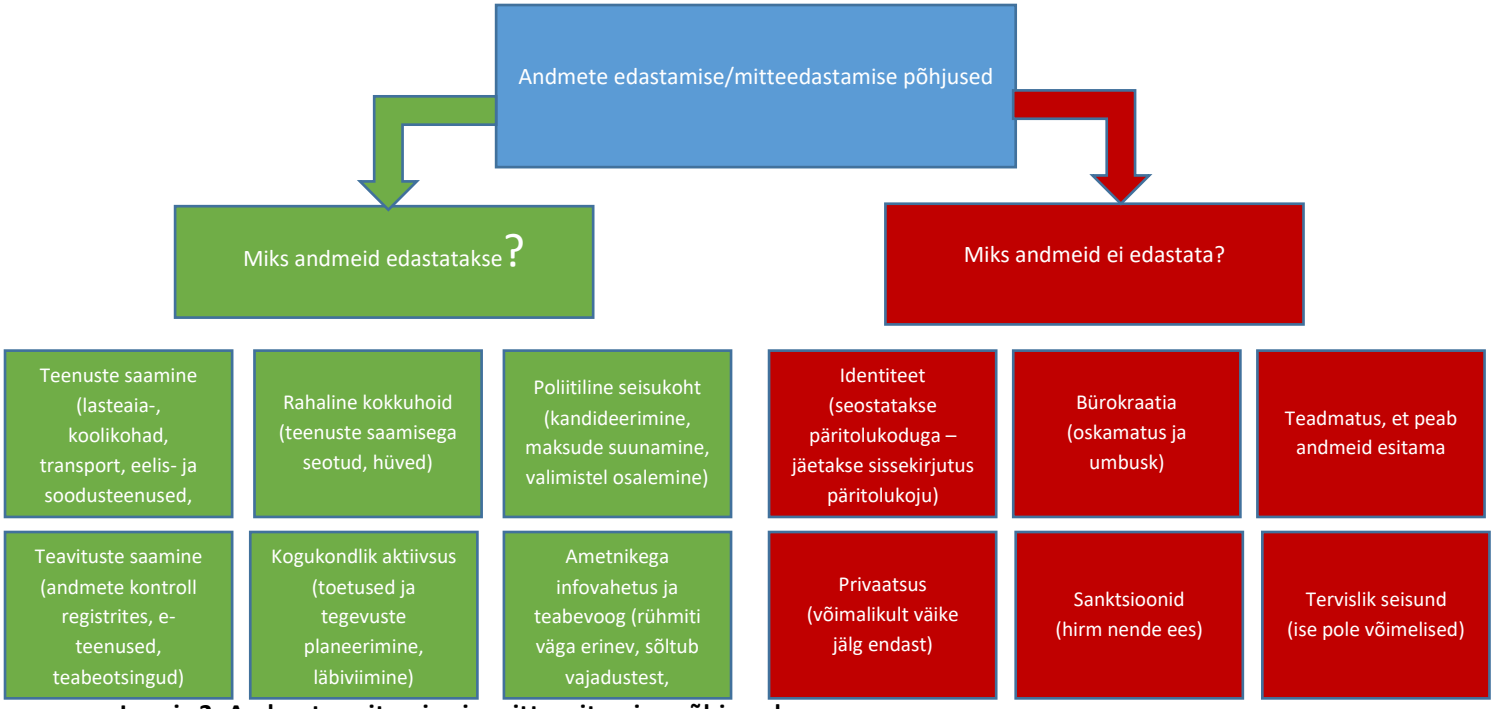

Joonis 2. Andmete esitamise ja mitteesitamise põhjused

Andmete esitamise peamised põhjused, mis on järjestatud intervjuudest ilmnenud mainimise sageduse põhjal:

- Suurim ajend või motiiv oma elukohaandmeid muuta ja korrastada on eluks vajalikke **teenuseid saada** (lasteaia- ja koolikohad, tasuta või soodne ühistransport, terviseteenused, KOV pinnal kehtivad erinevad eelis- või soodusteenused, hüvitised, sotsiaalteenused).
- Teiseks, soovivad inimesed **raha kokku hoida**. Erinevad omavalitsused on elanike registreerima meelitamiseks välja mõelnud erinevaid hüvesid. Näiteks tasuta transport on kindlasti üks oluline viis pere eelarvet mõjutada ja seega ajend elukohaandmeid muuta. Lisaks veel tasuta parkimine, maamaks ja soodsad liikumisvõimalused saarte vahel (nt praamiühendus) mõjutavad inimeste otsust oma aadressiandmeid korrastada või eelistada sissekirjutust maakodus oma päriskodule. Lisaks nimetati soodsamaid elamiskulusid, sest regiooniti on need vägagi erinevad. Oluline argument oma elukohaandmeid korrastada võib olla ka mõni rahaline toetus, nt üksiku pensionäri toetus, mis sunnib mujal elavaid lapsi kodust välja kirjutama.
- Oma **poliitilist meelsust** saab samuti väljendada sissekirjutuse ning maksuraha suunamisega, nt suunatakse oma tulumaks kas siis maa-, või päritolukoju, kuigi ise elatakse mujal. Lisaks nimetati veel ise kandideerimist, mis nõuab sissekirjutust. Ka need, kes soovivad valimas käia, hoiavad oma elukohaandmed korras. Leidus ka sellist kogemust, kus just KOVi ametnikud suunavad inimesi sissekirjutusega mängima, st sissekirjutust muutma KOVi kasuks, et võita omavalitsusele rohkem maksulaekumisi.
- **Teavituste saamine**, mis paneb inimesi oma andmeid kontrollima ja uuendama erinevates registrites. Kuna riik ja omavalitsused arendavad järjest enam erinevaid e-teenuseid ning paljudel juhtudel toimub elanikkonna teavitus erinevate e-teenuste kaudu, siis on loomulik, et inimesed oma andmeid korras hoiavad. Peamiseks põhjuseks on teabeotsingud (digiloos retsepti otsingud, eesti.ee-s muud enda andmed vms).
- Ka **infovahetus ja varasem suhtluskogemus ametnikega ning teabevoog** mõjutavad elanikkonda andmeid korrastama ja edastama. Siin on rühmiti erinevused küllalt suured, on

rühmi, kus asjaajamise kiirus ja korrektsus on väga oluline ning suheldakse vallaametnikega otse, kuis samal ajal mõnedes rühmades pigem välditakse ametnikega suhtlust, kas siis keelebarjääri tõttu või näiteks eelistatakse tööandjapoolset asjaajamist (mis toob kaasa selle, et andmete edastamise üle puudub kontroll).

- **Kogukondliku aktiivsuse** tõttu on õiged andmed olulised. See võimaldab enda juhitud mittetulundusühingutel saada põhjendatult toetusi ja viia ellu kohalikke aktiviseerivaid tegevusi.

Andmete mitteesitamise peamised põhjused mainimise sageduse põhjal:

- **Identiteet**: vaatamata sellele, et elatakse enamuse ajast linnast või hoopis kusagil kaugemal, väljendatakse sissekirjutusega lojaalsust maa- või päritolukodule.
- **Bürokraatia** tõukab eemale. Kardetakse, et elukohaandmete esitamine on liialt keeruline, bürokraatlik protsess ja nõuab ametnikega suhtlemist.
- **Teadmatus**, miks oma andmeid üldse edastama või kaasajastama peab.
- Kesised **oskused, teadmised ja pädevused** ei lase samuti andmeid uuendada, kuna puuduvad selleks vajalikud vahendid ja oskamatus neid käsitseda.
- **Privaatsus** – võimalikult väikese andmejälje jätmine endast ja ka vajadus või soov hoida madalat profiili. Inimesed on tähelepanelikumad selles, kellega mis andmeid nad jagavad. Seda saab seostada ka liikumisvabadusega, sest pidev andmete uuendamine oleks liiga tülikas.
- Andmete esitamist võib takistada ka hirm **sanktsioonide** ees, mis ühelt poolt paneb ka andmeid muutma, teiselt poolt aga võib hoopis tuua kaasa soovi seda mitte teha. Sellel hirmul ei ole reaalset alust, kuid seda saab seletada varasema riigikorra kogemusega.
- **Tervislik seisund,** mis ei võimalda inimestel endil asjaajamisega tegeleda. Enamasti tulevad appi sugulased, hooldajad ja teised vahendajad, kuid nende puudumisel jäävad andmed uuendamata.
- **Majanduslikku kasu** nägevad inimesed, kes ei uuenda andmeid seetõttu, et ei näe sellest mingit tulu tõusvat.

Järeldused ja ettepanekud uurimisküsimuste lõikes

Järgnevalt anname kokkuvõtlikud vastused uurimisküsimustele.

Millised oleksid need tingimused ja motivaatorid, mille täitmise korral registreeriksid inimesed rahvastikuregistris õige elukoha?

Analüüsi tulemustest selgus, et inimesed uuendavad ja hoiavad oma elukohaandmed korras oluliste motivaatorite tõttu, milleks on isiklikud kasutegurid oma igapäevaelu paremaks korraldamiseks. Nii riik kui omavalitsused pakuvad elanikele vajalikke teenuseid ja hüvesid, mis võivad inimestele anda olulist rahalist kokkuhoidu või tagavad neile sotsiaalse toimetuleku. Erinevad hüvitised ja toetused võivad omavalitsuste lõikes kordades erineda ning mõnel juhul võib see kaasa tuua motiveeritud andmete muutmise . Kui elanikel on võimalus valida kahe kodu vahel, siis kirjutatakse ennast sisse nn eelistatud koju, mis tagab elanikule soodsamad teenused ja millel on oluline mõju elaniku toimetulekule. Mõnel

juhul võib motivaatoriks olla lojaalsus päritolukodu suhtes või ka poliitilise meelsuse näitamine oma maksude suunamisega alalisest elukohast erinevasse omavalitsusse (maakodu või päritolukodu KOV).

Senisest enam on vaja leida elaniku ja riigi/KOVi kokkupuutepunkte, mis tagavad elanike õiged elukohaandmed rahvastikuregistris. Üheks võimaluseks on kahe kodu omajatel registreerida lihtsustatud korras mitu aadressi, kus arvestatakse kahepaiksete regionaalpoliitiliste eelistustega, ehk võimaldatakse elanikul elada kahes kohas korraga. Siin võib kõne alla tulla ka maksude jaotamine erinevate omavalitsuste vahel, mis paljudele intervjueeritud rühmadele sümpatiseeris. Kuna suur osa KOVide ja riigi poolt pakutud teenustest läheb üha enam e-teenuste põhiseks, võiks kõne alla tulla andmete ristkasutus, mis kergendab elanike ja ka andmete valdajate endi koormust. See tähendab, et andmeid jagatakse erinevate andmebaaside vahel ja inimene ei pea andmeid igas erinevas registris neid ise uuendamas käima, piisab kui seda tehakse ühes kohas. Andmete õigsusele aitab kaasa ühtse sõnumiga argumenteeritud ja koordineeritud sihtrühmade põhine teavitustöö.

Analüüsist selgus, et on ka palju neid, kel puudub huvi tegelik elukoht registreerida, kuigi elukohaandmete esitama jätmiseks ei ole otsest põhjust. Nende motiveerimiseks/mõjutamiseks on peamiseks tegevuseks teabetegevus, mis aitab täita nende inimeste lünklikku teavet elukohaandmete kaasaajastamise olulisusest. Ka siin saaks kasutada andmete ristkasutust, KOVi endi initsiatiivi oma elanikele andmete kontrolli osas, andmete uuendamine elusündmuse käigus või teenuse määratlemisel.

Teoreetilistest lähtepunktidest selgus, et kui inimesel on elukohaandmete tõttu midagi kaalul, näiteks oluliste teenuste saamine päritolukodu KOVis, siis ei kiputa oma andmeid korrastama ja sissekirjutust muutma õige elukoha kasuks lihtsalt andmete õigsuse pärast. Nügimise teooria eesmärk on neid peibutada oma valikuid muutma ja tegema otsuseid soovitud (oodatud) suunas[5]. Seega saaksid selle teooria kohaselt inimesed oma andmeid esitada ka muude tegevuste käigus, näiteks infosüsteemide kasutamisel teenuste määratlemisel oma õige elukoha KOVi territooriumil. Seda teooriat on seetõttu keeruline kohaldada inimestele, kelle digipädevused on vähesed või kes ei puutu kokku ametiasutustega. Praktikateooria[6] eeldused aitasid mõista, et inimesed esitavad elukohaandmeid väljakujunenud tegevuste raamides. Seega tuleb andmete uuendamise võimalused ühitada juba olemasolevate harjumustega (näiteks mõelda e-riiki arendades välja ka lihtsad otseteed elukohaandmeteni või küsida elukohaandmeid mõne rutiinsemat laadi tegevuse käigus (tuludeklaratsiooni esitades, juhilube taotledes jm). Planeeritud tegevuse teooria[7] kohaselt tuleb inimestele aegsasti selgitada, millist kasu nad saavad elukohaandmete esitamisest ja õigena hoidmisest. Küsimus on, kui tähtsana tajuvad inimesed saadud kasu muude soovide kõrval (nt on soov olla lojaalne kodanik on võrdlemisi abstraktne ja omane ainult populatsiooni kindlale segmendile ning

---

[5] Nügimine on sotsiaal-kognitiivne inimeste mõjutamise praktika, mille eesmärk on neid peibutada oma valikuid muutma ja tegema otsuseid soovitud (oodatud) suunas. Thaler, R. H., Sunstein, C. R. (2018) Nügimine. Viis toetada valikuid, mis viivad tervise, jõukuse ja õnneni. Tallinn: Tänapäev..

[6] Praktikate teooriad sätestavad, et inimese käitumine koosneb pisikestest omavahel sõlmunud tegevustest, mis moodustavad terviklikke sotsiaalseid praktikaid. Shove, E., Pantzar, M., Watson, M. (2012) The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How It Changes. London: Sage;Warde, A., Southerton, D. (2012) Introduction. Collegium: Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences 12, 1–24

[7] Teooria kohaselt juhindub inimtegevus kolme tüüpi uskumustest – käitumuslik, normatiivne ja kontrolliv –, mis on üksteise eelduseks. 4 Ajzen, I. (1985) From intentions to actions: A theory of planned behavior. Kuhl, J & J. Beckman (eds) Action Control: From Cognition to Behavior, 11–39.

see soov konkureerib palju praktilisemate soovidega nagu tasuta ühistransport jms) ja milliste sihtrühmadeni on võimalik teavitusega üldse jõuda (nt passiivsema elulaadiga inimesed jälgivad ka meediat vähe)[8].

Millised tegurid takistavad riigil oma inimestega elektroonilisele suhtlusele üleminekut?

Suur osa uuritud rühmadest eelistab elektroonset suhtlust, kuid mõnede rühmade takistusteks on teadmised ja oskused e-teenuseid ning vastavaid vahendeid kasutada. Enamasti on nendeks vanemaealised, kel puuduvad teadmised, vahendid ja digipädevused elektrooniliselt suhelda. Teiseks on rühmad, kes elavad/töötavad Eestis, kuid ei viibi samas teaberuumis (võõrtöölised, vene emakeelega elanikkond, väheste ühiskondlike sidemetega inimesed). Neile peaks jääma võimalus oma andmeid esitada ja suhelda ka traditsioonilisel viisil ehk ametnike juures koha peal. Rühmadele, kes ei saa ise oma tervisliku seisundi tõttu kasutada digivahendeid, ei saa rakendada absoluutset elektroonilise suhtluse võimalusi. Seetõttu tuleks hoolikalt mõelda eranditele – kõik rahvastikurühmad ei ole võimelised ka tulevikus elektrooniliselt suhtlema ning tuleb jätta võimalus kasutada ka edaspidi tavaposti või siis luua lahendused vahendustegevuste jaoks, mis ei piira liialt asjaajamise kiirust. Osa inimesi soovib ka tulevikus ametnikuga silmast-silma suhelda.

Millised oleksid need tingimused ja motivaatorid, mille täitmise korral inimesed registreeriksid ja hoiaksid riigiga suhtlemiseks õigena oma elektroonilise aadressi või kontaktpunkti andmeid?

Kontaktpunkti andmete ja oma elektroonilise aadressi kaasajastamine on samuti seotud oluliste teenuste saamisega ning seetõttu suhtlusega ametnikega. Osadel rühmadel on ametnikega suhtlemine tavapärane, kuna vahendid ja võimalused selleks on head ning teenuste tarbimine eluliselt vajalik. Teisalt on rühmi, kelle kontaktipunkt või e-posti aadress kas ei tööta või on aegunud. Need rühmad ei ole ka aktiivsed teenuste tarbijad (vanemad inimesed) või on see raskendatud (teises kultuuriruumis viibivad - venekeelne elanikkond).

Oma kontaktipunkti õigena hoidmise peamiseks motiiviks on ametkondadega asjaajamise kiirus ja paindlikkus ning suhtlusformaadi sobivus ja lisaväärtus, mis kutsub inimest tagasi (näiteks kasulikud hoiatused, võimalus anda teada löökaugust, personaalsed soovitused). Oluliseks ajendiks oma e-posti aadressi korrashoiuks on erinevate teavituste saamine (juhilubade aegumisel, tervisetõendi aegumusel vms). Selleks, et inimesed edastaksid oma kontaktipunkte ja hoiaksid need õiged, võiks kõne alla tulla rühmade eelistustest tulenev suhtlusviisi valik (vt tabel 7). Näiteks ühtne kontaktipunkt/ „bürokrati“ arendus suurema suhtlusvajadusega inimestele. Noored ongi pigem *chattimise* usku, mida saaks kasutada rohkem vestlusrobotitega. Vanem generatsioon eelistab jätkuvalt vahetut suhtlust, sh telefoni teel.

Nügimise teooriast lähtuvalt saavad elanikud oma e-posti andmeid uuendada samuti KOV ja riiklike e-teenuste tarbimisel, kus ta nn asju ajades satud sobivasse punkti või on e-teenuste saamise eelduseks korrektsed kontaktipunktid. Ka praktikateooriast lähtuvalt saab siin kasutada inimeste harjumuspäraseid käitumismustreid ning andmeid koguda tavapärast tegevuste käigus. Seda, miks on riigil vaja elanike korrektseid kontaktpunkti andmeid, saab selgitada erinevate teabetegevuste kaudu. Planeeritud tegevuse teooria kohaselt tuleb inimestele aegsasti selgitada, millist kasu nad saavad oma kontaktide edastamisest.

---

[8] Kõuts-Klemm, R. & Lauristin, M. (2020) Cultural involvement and media use in the context of social morphogenesis. Kalmus, V. et al. (eds) Researching Estonian Transformation: Morphogenetic Reflections. Tartu: University of Tartu Press, 75-103

Kuna rühmade seisukohalt on igal rühmal küllalt palju erinevaid tingimusi selleks, et oma elukoha- ja oma kontaktpunktide andmed hoida õigena, siis siinkohal toome välja mõned **soovitused ja lahenduskäigud**, mida kasutada aadressiandmete ja kontaktpunktide esitamise tõhustamiseks:

- arendada digikaksiku lahendust, anda inimestele võimalus saata endale mobiilihoiatusi püsiva elukoha muutuse kohta;
- oma sünnikohta tähtsaks pidavatele inimestele töötada välja alternatiivsed lahendused kohaidentiteedi väljendamiseks, näiteks varivalimised;
- sünnikodu tähtsaks pidavatele inimestele anda võimalus esitada andmed mitme elukoha kohta. Neid inimesi ei tohiks sanktsioneerida, pigem tuleks neile midagi pakkuda;
- arendada „bürokratti „lihtsustamaks tihedat ja mitmeplaanilist suhtlust elaniku ja ametnike vahel;
- luua võimalus kontrollida elukohaandmete uuendamisega kaasnevaid muutuseid teenuste ja toetuste saamise võimalustest;
- suunata digilugu ja muid registreid külastav inimene vaikimisi valikuna andmeid uuendama, jätta võimalus sellest loobuda;
- koolipiirkonna määramisel võtta arvesse lisa-aadressi, et veel välismaal elavad ja/või mitme koduga pered ei peaks kooli pärast esitama elukoha kohta valeandmeid;
- luua võimalus jagada üksikisiku tulumaksu mitme omavalitsuse vahel;
- siduda elukohaandmete uuendamise kohustus juhi-, jahi- ja relvalubade taotlemisega;
- hüvitada mobiilsele elanikule ühistranspordi pilet;
- luua võimalus esitada elukohaandmeid tööandja kaudu (nt TÖRi vahendusel);
- teavitustöö vene keeles, lokaalne teavitustöö (bussipeatused jms);
- bürokraatia lihtsustamine – kogu asjaajamine oleks digitaalne, sujuv, ladus, kasutades *once only* printsiipi, kus andmete ühekordsel esitamisel toimuvas registrites uuendused;
- õigus privaatsusele ja selle tagamine. Andmelekete minimeerimine, andmevarguste vältimine;
- lahendused inimestele, kelle tervislik seisund ei võimalda ise andmeid korrastada. Kuulmis- või nägemispuudega inimestele rakenduste loomine.

Viidatud allikad

Ajzen, I. (1985) From intentions to actions: A theory of planned behavior. Kuhl, J & J. Beckman (eds) Action Control: From Cognition to Behavior, 11–39.

Kõuts-Klemm, R. & Lauristin, M. (2020) Cultural involvement and media use in the context of social morphogenesis. Kalmus, V. et al. (eds) Researching Estonian Transformation: Morphogenetic Reflections. Tartu: University of Tartu Press, 75-103

Rahvastikuregistri seadus, vastu võetud 25.10.2017, RT I, 17.11.2017, 1

Shove, E., Pantzar, M., Watson, M. (2012) The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How It Changes. London: Sage

Sirendi R., Taveter K. (2016) Bringing service design thinking into the public sector to create proactive and user-friendly public services. In: Nah FH., Tan CH. (eds) HCI in Business, Government, and Organizations: Information Systems. Cham: Springer.

Siseministeerium. Elukohatoimingud, koduleht. Kättesaadav: https://www.siseministeerium.ee/et/tegevusvaldkonnad/rahvastikutoimingud/elukohatoimingud

Thaler, R. H., Sunstein, C. R. (2018) Nügimine. Viis toetada valikuid, mis viivad tervise, jõukuse ja õnneni. Tallinn: Tänapäev.

Warde, A., Southerton, D. (2012) Introduction. Collegium: Studies Across Disciplines in the Humanities and Social Sciences 12, 1–24

Lisa 1

Tabel 7. Ettepanekud rühmade kaupa lahenduskäigud viiest erinevast meetmest: teavitamisviisidest ja kanalitest, teavitamissüsteemidest, e-teenustest ja nende parendamisest ning andmete kaasajastamiseks tähelepanu pälvimisest

RÜHMAD	TEABEKANALID						SUUNAMISED JA HOIATUSED									E-TEENUS		TEENUSTE ÜMBERTEGEMINE			TÄHELEPANU PÄLVIMINE			
	Üldhuvi meediakanalid (ERR, Delfi jms)	Vallaleht, kohalikud teabestendid jm kohalikud kanalid	FB-rühmad (eestlased välismaal, kooli FB, jne)	Ühistransport, peatused, tanklad, välireklaam	Sotsiaal- ja kultuuritöötajad	Reisimise infosüsteemid, terminalid	Mobiilioperatorite hoatused ametliku elukoha- ja viibimise koha lahknevuse kohta	Ettevõtte/ MTÜ majandusaasta aruanne	Üürilepingute sõlmimise keskkond luua, notaris informeerida või registreerida (kinnisvara ost)	Ühiselamute ja õppeasutuste lepingute sõlmimise süsteemid ühendada	Juhi(ka jahi-, relva-)lubade taotlemise ajal	Kui seab automaatteavitusi riigi infosüsteemides (maksud, juhiload), suunata RRi; *Digital Twin*	Digilugu, e-kool jm infosüsteemid, mille kaudu suunata rahvastikuregistrisse (RRi)	Tööleping sõlmimine, tööandja, TÖR	Pangaleping, pangateenused	Ametlik suhtlus e-posti asemel eesti.ee-sse, vestlusrobotid kasutusse, Bürokratt	Register hoiatab ümberregistreerimise ohtude eest (oht kaotada hüvitisi), soovitab lahendusi	Koolikoha eelistus täita eraldi platvormil või anda rohkem võimalusi läbi räkida, määratleda kool lisa-aadressi põhjal, koolikoht tagada Eestisse tagasikolimise ajaks jne	Valitud teenuste ja hüvitiste saamise reeglid siduda lähti elukohaandmetest	Maksude jaotamine mitme omavalitsuse /riigi vahel või teenuste tasaarveldused	Valimised, kaasav eelarve, tuludeklaratsioon (tähelepanu võitmise perioodid)	Alternatiivsed kodukoha toetamise paketid tulumaksu asemel, varivalimised, kodanikuühenduste toetamise kampaaniad	Materiaalsed boonused	Elukoha kontroll, trahvid
1.1-1.2 Sõnakuulelikud ja pädevad (2 rühma)	X					X	X	X	X	X	X	X	X								X			
2.1 Mandril elavad mehed ja naised, kelle juured on saartel	X			X							X		X					X		X	X	X		
2.2 Vabakonna taustaga kahepaiksed mehed (linn ja maa)	X	X					X	X			X	X	X					X	X	X	X	X		
2.3. Kohaliku kogukonna edendajad	X	X						X													X			
2.4 Hobide või töö tõttu mobiilsed mehed								X			X			X						X				
3.1 Mobiilsed ja mitmepaigalised naised (spetsialistid)	X		X			X	X					X	X			X	X	X	X	X				
3.2 Mobiilsed ja mitmepaigalised mehed (oskustöölised)						X	X				X	X		X										
3.3 Püsimatud ja juurdumata noored			X	X		X			X	X	X		X	X	X	X	X				TD		X	
3.4 Kliimapendeldajad	X		X			X	X					X	X			X	X	X		X	X			
3.5 Noored töö ajal mobiilsed pereisad	X			X					X		X					X	X		X	X	X			
3.6 Välistöölised							X			X	X	X		X									X	X
4.1-4.4 Paigatruud ja kuulekad (4 rühma)		X			X										X								X	
4.5 Väikelinna kärgpered		X		X		X			X				X					X			X		X	
5. Väheste oskustega, teadmatud				X					X	ÜE	X			X									X	